

BARNARBETE

Hushållsarbete eller lönearbete - vems ansvar?

En analys av FN:s barnkonvention och ILO:s konvention 138 och 182

Författare: Sofia Axiotou, SGEK01, HT10
Handledare: Franz- Michael Rundquist

Innehållsförteckning

Förkortningar.....	4
1 Inledning.....	5
1.1 Syfte	6
1.2 Problemformulering	7
1.3 Avgränsning	7
1.4 Metod och material.....	8
1.4.1 Metod	8
1.4.2 Material	10
2 Begreppsdefinitioner	11
2.1 Barn	11
2.2 Barndom	11
2.3 Barnarbete	12
3 FN	14
3.1 FN:s barnkonvention	14
3.1.1 Artikel 32.....	15
4 ILO	17
4.1 ILO- konvention 138.....	17
4.2 ILO- konvention 182.....	18
5 Corporate Social Responsibility	20
5.1 Världsbanken.....	21
6 Barnarbete - bakgrund.....	23
6.1 Globalt och diversifierat	23
6.2 Multidimensionell karaktär	24
6.2.1 Dimension 1: Subjektiva syner	25
6.2.2 Dimension 2: Orsaker.....	25
6.2.3 Dimension 3: Lösningar	27
7 Empirisk analys.....	30
7.1 Situationen på kakaoplantager i Västafrika.....	30
7.2 Nestlé- ledande inom kakaointustrin	31
7.3 FLO - förändring till det bättre?.....	33

8	Diskussion och slutsatser	35
9	Sammanfattning.....	38
10	Referenser	39

Förkortningar

CAOBISCO	Chocolate, Biscuit and Confectionary Industries of the European Union
CEACR	Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations
CSR	Corporate Social Responsibility
DOL	U.S. Department of Labor
FLO	Fairtrade Labelling Organisation International
FN	Förenta Nationerna
ICI	International Cocoa Initiative
ILO	International Labour Organization
IPEC	International Program for the Elimination of Child Labour
NGO	Non- governmental organization
TBPs	Time- Bound Programmes
UN	United Nation
UNGC	United Nations Global Compact
UNICEF	The United Nations Children's Fund
WTO	World Trade Organization

1 Inledning

Idag är barnarbete ett högst aktuellt ämne i vår globaliserade värld. Sedan mitten av 1980- talet har den vetenskapliga forskningen och de offentliga debatterna fått alltmer intensifierade och polariserade synsätt på effekterna av det utbredda barnarbetet i världen, och barn och barndom generellt. Betoning har legat på vilka rättigheter ett barn ska ha och vikten för en trygg och kärleksfull barndom, utan att bli tvingade till arbete. Enligt uppskattningar gjorda av FN:s barnfond, The United Nations Children's Fond (UNICEF), arbetar ungefär 250 miljoner barn mellan 5-14 år i världen med vitt skilda arbeten, där de allra flesta kommer ifrån utvecklingsländerna. Denna siffra är alltså endast en uppskattning, då många fler barn antas arbeta med arbeten som inte syns i statistiken (UNICEF 2010d).

Eftersom barnarbete är ett stort socialt problem i världen idag, anser jag det vara av högt samhällsgeografiskt intresse att undersöka vidare. Enligt mig är barnarbete ett problem, för att inga barn under 15 år ska behöva utsättas för arbete eftersom de fortfarande utvecklas och ska gå i skolan, och barn mellan 15- 18 år får inte heller utnyttjas i arbete ifall arbetet är farligt för dem och kan skada deras fysiska och mentala hälsa och/eller hindrar deras skolgång. En rad konventioner antagna av Förenta Nationerna (FN) och International Labour Organisation (ILO) har tagits fram för att få ett stopp på detta. ILO:s konvention 138 om minimiålder för tillträde till arbete, kom till redan 1973, och anses vara den första riktiga konventionen för att skydda barn ifrån arbete. Konventionen fick dock mycket kritik för att vara för västerländskt inriktad i sina åldersbestämmelser och utan hänsyn till kulturella skillnader. Detta till följd av att de första ILO-medlemsländerna kom från det rika Norr i och med den europeiska koloniseringen av världen. Detta har lett till att många utvecklingsländer vägrat att ratificera konventionen (Nesi et al 2008:40, 60ff; Desai & Potter 2008:428).

FN ansåg att denna konvention inte skulle vara en lyckad strategi i arbetet med att bekämpa barnarbete och grundade år 1989 konventionen om barnens rättigheter, barnkonventionen, vilket är en mer generell och inte lika strikt konvention och har heller inga åldersregler gentemot barnarbete. Denna konvention har ratificerats i stort sätt av alla världens länder. Dock har även den kritiserats för att utgå ifrån västerländska livsstilar och värden, där den rika världen ger riktlinjer till utvecklingsländerna om hur barnen bör uppfostras (UNICEF 2010a; Nesi et al 2008:61).

Den senaste av raden konventioner är ILO:s konvention 182 från 1999, om eliminering av de värsta formerna av barnarbete, vilket olik konvention 138 är mer konkret och inte lika normativ i sin form. Under 1990- talet har även många

icke- statliga organisationer (non-governmental organization, NGOs) och Världsbanken börjat involvera sig i barnarbetsfrågan (Desai & Potter 2008:225ff; Nesi et al 2008:231).

De senaste åren har konsumenter börjat ställa krav på att företag tar sitt samhällsansvar, genom att i sin tur ställa krav på sina leverantörer och underleverantörer, för att försäkra sig om att inget barnarbete ligger bakom deras produkter (Fair Trade Center 2008). I denna uppsats ligger fokus på företaget Nestlé och hur de tar ansvar för att barnarbete inte ska förekomma på kakaoplantagerna i Västafrika.

1.1 Syfte

Mat, kläder, skor och elektronikprylar som vi dagligen köper i västvärlden är ofta producerade i utvecklingsländer och många av dem arbetar i fabriker som producerar det vi i Väst konsumerar. Att uppmärksamma problematiken med det utbredda barnarbetet och redogöra för hur företag tar sitt ansvar i frågan om barnarbete och hur de arbetar med att begränsa det anser jag vara viktigt för att förändringar ska kunna ske. Syftet med min uppsats är därför att utifrån FN:s barnkonvention och ILO:s konventioner undersöka vad det innebär att vara barn, att ha en trygg barndom, vilka rättigheter ett barn ska ha och hur företag tar ansvar för barnarbete.

Intresset för detta väcktes under ett av seminarierna som vi hade under delkursen om utvecklingsgeografi. Även min resa i Asien för några år sedan har påverkat mig. Där såg jag många barn som arbetade med diverse saker; dels på stränderna med att sälja smycken och frukt, dels på gatorna med att putsa skor etc. Så valet att skriva om barnarbete som mitt uppsatsämne föll sig ganska snabbt. Ur en samhällsgeografisk synvinkel är detta ett intressant ämne att forska om för att det går att få in den rumsliga aspekten i ämnet, eftersom barnarbete är något som är utspritt över hela världen. Att det går att undersöka de socio- ekonomiska aspekterna, ger uppsatsen en geografisk förankring. Kandidatuppsatsen riktar sig framförallt till studenter som läser samhällsgeografi och är bekanta med begreppen. Många av begreppen definieras dock på ett utförligt sätt för klarhetens skull, så att gemene man som är intresserad av samhällsgeografiska frågor har möjlighet att läsa uppsatsen och dra lärdom av den.

1.2 Problemformulering

Forskning visar att barnarbete är ett stort problem i världen idag. Man kan fråga sig varför det fortfarande är fallet i och med att en rad internationella konventioner har kommit till för att försöka begränsa detta. Svaret på detta är inte enkelt. Många gånger grundar sig detta i kulturella normer i de berörda länderna, då barnarbete ses som något naturligt och utvecklande för barnet. Problematiken med det utbredda barnarbetet i världen idag och min nyfikenhet om vem som tar det yttersta ansvaret för att en begränsning ska ske, med fokus på företagens ansvarstagande, ledde till tre följande frågeställningar:

Mot bakgrund av FN:s barnkonvention och ILO:s konvention 138 och 182, hur förhåller sig företag, och lever upp till sitt samhällsliga ansvar, gällande de krav som ställs i frågan om barnarbete?

Hur arbetar företag med att begränsa barnarbete?

Hur arbetar Nestlé med sitt etiska ansvarstagande gällande barnarbete i Västafrika?

1.3 Avgränsning

Jag utgår i min uppsats från att alla människor under 18 år är barn, i linje med FN:s barnkonvention (UNICEF 1989:8). Jag kommer att lägga mest tonvikt på den exploaterande delen av barnarbete, likt FN och ILO, eftersom jag anser att den typen av arbeten mest bör uppmärksammas. Min geografiska avgränsning kommer att vara barnarbete som förekommer på kakaoplantagerna i Västafrika. Jag kommer inte att granska om barnarbete förekommer i andra led i kakaokedjan, dvs. alla mellanhänder som är med i spelet, utan endast koncentrera mig på första ledet, de som odlar kakaobönorna. Jag kommer att utgå ifrån artikel 32 i FN:s barnkonvention, som behandlar barnarbete, samt ILO:s konvention 138 och 182. I och med detta kommer uppsatsen att ha en västerländsk prägel på barnarbete (Nesi et al 2008:60). Jag kommer däremot uppmärksamma skillnaderna som finns mellan den västerländska synen jämfört med utvecklingsländernas syn, för att få ett större perspektiv på problemet.

Jag kommer generellt att titta på hur företag tar sitt etiska ansvar i barnarbetsfrågan och hur de försöker att begränsa det. Jag har valt att lägga fokus på företaget Nestlé, eftersom det är en av de ledande inom kakaointustrin. Vilka

påföljder företag kan få om de inte lever upp till de krav som ställs på dem förtäljer inte uppsatsen, då jag anser att det faller utanför ramarna för uppsatsen.

1.4 Metod och material

1.4.1 Metod

Kvantitativa metoder har kritiserats för att vara alltför generella och övergripande och endast utgå ifrån lagar och modeller utan att ta hänsyn till individers tankar. De senaste 30 åren har därför kvalitativa metoder fått större anseende, med inspiration från samhällsvetenskapen, då den försöker förstå fenomen genom att studera människan och samhällen. De har dock kritiserats för att göra alltför subjektiva tolkningar av verkligheten. I min kandidatuppsats har jag utgått ifrån den hermeneutiska forskningsläran, som innebär en tolkning av människans värld och texter och där man ska bilda sig en egen förståelse och uppfattning över olika fenomen, och därför föll det mig naturligt att använda mig av kvalitativa metoder (Cloke et al 2004:307ff). Den typen av kvalitativ metod som jag kommer att använda mig av är en kvalitativ geografisk diskursanalys och en litteraturstudie. Det som avses med geografisk diskurs är språkanvändningen; hur något sägs och på vilket sätt, med fokus på spatiala relationer (Föreläsning 4/12).

Ju mer insatt jag blivit i mitt ämnesval, desto mer uppenbart blev det hur svårdefinierat begreppet är. För att skapa ömsesidig förståelse i min uppsats ansåg jag att det var relevant att diskutera olika operationaliseringar av begreppet barnarbete, bl.a. utifrån FN:s och ILO:s definitioner. Detta för att tydliggöra för läsaren och skapa förståelse varför det inte råder internationell konsensus av begreppet.

De teoretiska utgångspunkterna kommer således att vara FN:s barnkonvention, ILO:s konvention 138 och 182, om minimiålder för tillträde till arbete och elimineringen av de värsta formerna av barnarbete. Vidare redogörs vad Corporate Social Responsibility (CSR), företagens samhällsliga ansvar, innebär. Varför dessa teoretiska ramverk använts är för att jag anser att de tydligt klargör vilka rättigheter ett barn ska ha, samt redogör vilka internationella regler som finns inom barnarbetsfrågan. Efter att de teoretiska ramverken redogjorts kommer en kort bakgrund av barnarbete och dess multidimensionella karaktär redogöras, dvs. olika subjektiva syner, orsaker och lösningar till barnarbete. Detta för att läsaren ska förstå varför barnarbete är så svårdefinierbart som det är. Sedan prövas de teoretiska ramverken i förhållande till en empirisk fallstudie av kakaoplantagerna i Västafrika, för att få en samhällsgeografisk förankring i uppsatsen. Varför jag har valt Västafrika som mitt geografiska område är för att det är ett av världens främsta områden där barnarbete förekommer. Vidare görs djupare undersökningar på företaget Nestlé, då de är ett ledande företag inom

kakaoindustrin och köper mycket av sin kakao från Västafrika (McMahon 2005), och hur de arbetar med att få stopp på barnarbetet som pågår där. Detta kommer att undersökas genom noggrann och kritisk granskning av rapporter, artiklar och företagets hemsidor. Granskningen av rapporterna och artiklarna, framställda av diverse organisationer och tidningar, är väldigt subjektiva och kritiska mot kakaoindustrin och menar att företagen inte har tillräcklig kontroll över situationen, eller gör tillräckligt mycket för att begränsa antalet barnarbetare på plantagerna. Däremot då företagets hemsida undersöks verkar fallet vara det motsatta, och de är noggranna att påpeka att de tar sitt fulla ansvar och följer de internationella bestämmelserna. Min intension är därför att göra en objektiv tolkning av denna granskning, för att få en verklighetstrogen bild som möjligt av situationen.

Min intention har vidare varit att ställa höga krav på validitet i mitt arbete. Varför jag anser att en kvalitativ diskursanalys och litteraturstudie är de mest lämpliga metoderna för detta ändamål är för att det går att göra jämförelser mellan olika texter genom att, dels undersöka hur deras definitioner på begreppet *barnarbete* lyder och sätta dem mot varandra, dels genom att undersöka multidimensionella karaktären på barnarbete (Flowerdew et al 2005:264). Vidare kopplas de relevanta konventionerna och deras definitioner av begreppet, med hur företaget Nestlé förhåller sig och lever upp till dessa och hur de arbetar med att begränsa barnarbete i Västafrika. Jag kommer att sträva efter att skapa objektivitet i mitt skrivande, dock finns det inom kvalitativ forskning, som påpekades innan, en ständig risk att tolkningen av texterna blir alltför subjektiva och därför kan validiteten minska (Bjereld et al 2002:113). Jag kommer att ange en del egna synpunkter i kapitlet diskussion och slutsatser grundade på den gjorda analysen, vilket innebär att subjektiviteten kommer in. Validiteten anser jag dock ha stärkts genom en dansk TV- dokumentär ”The Dark Side of Chocolate” från 2010, gjord av Miki Mistrati och Roberto U. Romano. Denna dokumentär ansåg jag vara viktig för uppsatsen då den tydligt visar, genom en dold kamera, hur barnarbetare säljs och utnyttjas på kakaoplantagerna i Västafrika. Mistrati ställer många organisationer, myndigheter och företag mot väggen, för att höra deras syn på saken. Han försöker även nå Nestlé för en kommentar, men förgäves. Dokumentären har varit till stor hjälp för att besvara frågeställningarna och verifiera resultaten.

Det hade varit önskvärt att insamla primärdata i form av enskilda intervjuer med personer som arbetar på antibarnarbetsorganisationer, såsom Rädda Barnen och/eller UNICEF. Direktkontakten med personer som är insatta i barnrättsfrågor, hade gett mig ytterligare perspektiv på saken som jag sedan hade kunnat jämföra med resten av min insamlade data. På grund av tidsbristen var denna typ av kvalitativ metod tyvärr inte möjlig att utföra. Den andra typen av kvalitativ metod, som av samma anledning inte kunnat utföras, hade varit att göra observationer ute på fält för att med egna ögon se hur situationen ser ut. De största bristerna i uppsatsen är därför att dessa uteblivit, vilket hade gett ännu högre validitet och verifierbarhet i mina resultat.

1.4.2 Material

Jag kommer främst att använda mig av sekundärdata i form av böcker samt rapporter över nätet som kommer att ligga till grund för undersökningen. Litteraturen kommer att bestå av kurslitteratur och annan relevant litteratur som behandlar ämnet barnarbete. FN:s barnkonvention kommer att användas rikligt, samt ILO:s konventioner. Jag kommer att använda mig av en del citat direkt tagna ifrån FN:s barnkonvention, då jag anser att egna omformuleringar av artiklarna som citeras skulle försämra innebörden. Företaget Nestlés hemsidor och hur de arbetar med barnarbetsfrågor undersöks. TV- dokumentären ”The Dark Side of Chocolate”, kommer att ges löpande utrymme i uppsatsen, framförallt i den empiriska analysen som behandlar situationen i Västafrika, som även är dokumentärens huvudsyfte.

Viss tertiärdata kommer att användas, i form av nätbaserade tidningsartiklar. Då de är färdigtolkade källor, ofta väldigt vinklade och subjektiva, har jag varit kritisk när jag läst dem och jämfört med andra källor. Jag är medveten om att en bok som jag använt mig av är från 1998, vilket jag haft i åtanke när jag läst den, och därför gjort jämförelser med mer aktuell litteratur för att undersöka graden av trovärdighet i den källan. I en del elektroniskt material fanns inga publiceringsårstal, vilket ledde till att jag använde datumet när jag hämtade materialet. På det stora hela anser jag att trovärdigheten i mina källor håller hög nivå.

2 Begreppsdefinitioner

För att kunna förstå innebörden av de mest använda och relevanta begreppen i uppsatsen, följer här en definition av dem. Begreppen som redogörs är; barn, barndom och barnarbete.

2.1 Barn

Enligt artikel 1 i FN:s konvention om barnens rättigheter avses ett barn vara ”varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet”. Detta innebär att beroende på den nationella lagstiftningen, så kan ett barn räknas som myndigt tidigare i ett land än i ett annat (UNICEF1989a:8). Som jag nämnt tidigare så kommer jag i min uppsats att utgå ifrån att alla människor under 18 år räknas som minderåriga, alltså barn.

2.2 Barndom

Diskussionen om vad barn och barndom innebär och hur begreppen bör definieras skiljer sig både geografiskt och kulturellt, och har under historiens gång haft en tydlig västerländsk syn, vilket även genomsyrat FN:s barnkonvention. Enligt den västerländska synen ska barndomen ses som en dyrbar och viktig tid för barnet och ska separeras ifrån vuxenlivet. Att vistas på fabriker eller på gatan, anses som ”onaturliga rum” för barnet och därför ska de inte arbeta, utan måste få tid att leka och att gå i skolan. I och med att barn är mer sårbara än vuxna, ska barn ha speciella skydd och rättigheter, så att de inte utnyttjas i barnarbete eller hamnar i andra grymheter. I utvecklingsländerna ses tiden som barn på ett helt annat sätt. Där ses det som en självklarhet att barnet hjälper familjen med olika arbetssysslor och bidrar till familjens välfärd. The International Save the Children Alliance konstaterar följande: ”There is no standard or universal way of being a child or of being in the state of childhood...can vary greatly from one society and culture to another”. Alla barn är unika och har olika förutsättningar och bör förstås utifrån vilken del av världen de kommer ifrån. Olika nationer har sina egna tankar om vad barnen har för kapaciteter och vad de är speciellt sårbara för. I och med att synen på barndom varierar geografiskt och kulturellt, bör det därför antas en antikolonial syn, alltså befria synen på barndom ifrån det västerländska paradigmet, som alltför ofta genomsyrar forskningen (Lieten 2008:3ff; Nesi et al 2008:54; Desai & Potter 2008:227). Det finns heller inga vetenskapliga bevis på

att den västerländska barndomen anses göra barnen lyckligare, gladare eller bättre utvecklade än någon annan sorts barndom (Boyden et al 1998:195).

Även många forskare menar att barndom är en social, kulturell och individuell konstruktion. Detta innebär att hur man ser på barndom varierar beroende på var i världen människor kommer ifrån. Enligt Lieten (2008) finns det troligen lika många variationer av barndom som det finns barn i världen. Han anser vidare att barndom ”is regarded not as a special sphere in which as yet immature and undeveloped creatures have to be protected and promoted, but as a sphere in which children to count as people of equal value, having the right and the ability to be supported, to have their say, and to take part in decisions as and when they wish to begin working” (Lieten 2008:xv). Barndomen ska alltså inte ses som något som innebär färre rättigheter jämfört med vuxenlivet, utan barnen ska ha samma värde och rättighet att få sin röst hörd som alla andra.

Boyden et al (1998) förklarar sin syn på barndom i följande fem steg: Steg 1 handlar om att eftersom barn passerar samma steg i sin utveckling överallt i världen, så anses barndom vara mer en naturlig och universell fas, snarare än en kulturell, social och individuell fas som många forskare menar. Steg 2 handlar om att barns utveckling följer ett linjärt mönster, och ifall den inte gör de anses barnen vara i riskzonen. Steg 3 handlar om att barn bör exkluderas ifrån vuxenvärlden och arbete, och istället ska gå i skolan och utvecklas. Steg 4 menar att arbete inte ska vara en bidragande faktor till barns erfarenheter, då de anses som ekonomiskt beroende av andra och därför inte ska involveras i arbete. Steg 5 konstaterar att fasen mellan tidig barndom och puberteten är försumbart, då en del forskare menar att inga stora förändringar sker, utan då tar barnen till sig den kunskap som de lärt sig under andra faser av sin utveckling (Boyden et al 1998:28ff).

I och med att en del forskare anser att barndom är något individuellt och kulturellt betingat medan andra menar att det är en universell konstruktion, så bör dessa olikheter tas i beaktande när det talas om barndom anser jag, vilket även kommer att vara fallet i denna uppsats.

2.3 Barnarbete

Ovan konstaterades att synen på barndom skiljer sig både kulturellt och geografiskt och därmed även synen på barnarbete. Eftersom barnarbete är ett mycket kontroversiellt ämne, i och med heterogeniteten bland internationella aktörer och olika politiska agendor, har detta medfört ett definitionsmässigt problem på begreppet. Jag kommer härmed att redogöra hur ILO och FN definierar begreppet och ytterligare ge två andra forskares definitioner. Nesi et al (2008) talar i sin bok ”Child Labour in a Globalized World” om ILO:s definition på barnarbete. Enligt ILO är definitionen på begreppet *arbete*, en ekonomisk

aktivitet som bidrar till bruttonationalprodukten (BNP) och det är endast sådant arbete som ska tas med i statistiska beräkningar av barnarbete. Ett barn som ägnar större delen av dagen med att laga mat, ta hand om syskonen och/eller sköta städningen i hemmet anses därför inte arbeta, då de inte bidrar till BNP, även fast barnet inte haft tid till fritid. ILO skiljer på barnarbete och barnarbetskraft. Barnarbete är ekonomisk aktivitet som inte anses vara utnyttjande, och får därför inte äventyra eller skada barnets hälsa, personliga utveckling och/eller skolgång. Det kan handla om arbete i familjens jordbruk eller i familjeaffären. Det andra syftar på utnyttjande ekonomiskt arbete som är farligt och som kan skada eller äventyra barnets hälsa och/eller hindra skolgången. ILO:s fokus ligger oavkortat på den utnyttjande barnarbetskraften och uppmärksammar sällan den andra formen (Nesi et al 2008:8ff).

FN:s fokus, ligger likt ILO, på ekonomiskt arbete, framförallt av den utnyttjande formen. I barnkonventionen står att inget barn får utnyttjas i farligt arbete om det kan äventyra eller skada barnets hälsa och/eller hindra skolgången och de ska ha rätt till sin fritid. Ingen exakt definition på begreppet finns dock, utan dessa rättigheter måste följas. Om barnet arbetar inom familjens hushåll större delen av dagen och inte hinner leka, strider det mot de fundamentala rättigheterna och antalet arbetstimmar måste antingen reduceras eller helt utebli (UNICEF 1989:15).

Lieten (2008) anser däremot att även det icke-ekonomiska arbetet ska tas med i beräkningen. Hans kategorisering ser ut som följer: a) obetald icke- ekonomiskt hushållsarbete; ta hand om syskonen, städa, hjälpa till med matlagningen etc. b) obetald ekonomiskt hushållsarbete (jämför barnarbete); jordbruksaktiviteter, hjälpa till i familjens butik, djurskötsel etc. c) lönearbete (jämför barnarbetskraft); restaurangtjänare, butiksbiträde, hushållstjänare etc. (Lieten 2008:107). Att vissa arbeten kategoriseras till gruppen lönearbete kan dock anses missvisande, då lönen i många fall uteblir.

Boyden et al (1998) ger kritik mot att ILO endast tar hänsyn till arbeten som bidrar till landets BNP. Allt arbete som barnen utför ska tas med i statistiken. Därför bör inte någon distinktion göras, utan begreppet barnarbete ska användas som ett samlingsnamn, som både syftar på det ekonomiska och det icke-ekonomiska (Boyden et al 1998:19).

Fokus i uppsatsen kommer, som nämnts innan, vara på den exploaterande formen av arbete, dvs. lönearbete (barnarbetskraften). När jag i uppsatsen pratar om barnarbete, syftar jag generellt på barn som arbetar. Jag kommer vidare att använda mig av Lietens uppdelning, då jag anser den vara mest lämplig och tydlig, då den identifierar alla arbeten som barnen kan tänkas utföra och placerar dem i olika fack.

3 FN

Jag kommer i detta avsnitt att redogöra för FN:s barnkonvention, och framförallt lägga tonvikt på artikel 32 och protokoll 1 och 2, som innefattar bestämmelser för barnarbete.

3.1 FN:s barnkonvention

Det var den 20 november år 1989 som FN:s barnkonvention antogs. Före år 1989 fanns endast en deklaration om barnens rättigheter, dock ingen laglig bindande konvention. Barnkonventionen är en av sju konventioner om de mänskliga rättigheterna och ett lagligt bindande internationellt avtal för de 193 konventionsstater som skrivit under på. Det innebär att länderna förbinder sig att följa alla de överenskommelser som står i de 54 artiklarna och även se till att dessa efterlevs i praktiken. Artiklarna i konventionen berör alla slags mänskliga rättigheter; såsom politiska, ekonomiska, sociala och kulturella. I barnkonventionen fastställdes att barnens rättigheter är globala och att barn innehar egna rättigheter och ett människovärde. Barn anses även ha speciella behov av stöd och skydd (UNICEF 2010a). Alla barn innehar samma rättighet att få sina behov uppfyllda oberoende av religion, kön, geografiskt område, ras eller språk (UNICEF 2010f). För att alla barn världen över ska kunna ta del av konventionens vision, måste dess riktlinjer bli en vägledande handling för alla människor (Veneman 2010:11).

Många frivilligorganisationer, däribland UNICEF, har barnkonvention som sin riktlinje i sitt arbete. Ingen annan internationell enhet har lika utförliga program med fokus på barnarbete. De har en särskild roll att övervaka konventionsstaterna och dess beslutsfattare, för att se till att de efterföljer de juridiska och politiska kraven som ställs på dem, enligt konventionens riktlinjer. De ger även utökade kommentarer till konventionsstaternas rapporter till FN:s barnrättskommitté, för att stärka den verkliga bilden av barnens situation i det specifika landet. Genom samarbeten med regeringar, gräsrotsorganisationer, myndigheter och andra FN-organ såsom ILO, kan UNICEF bidra med alternativ försörjning för de barn som tvingas till farliga arbeten (Nesi et al 2008:68; UNICEF 2010c; UNICEF 2010e). I barnkonventionen finns fyra grundprinciper som räknas till de främsta vad gäller barnens rättigheter vilka är:

- att alla barn har samma rättigheter och lika värde (artikel 2)
- att barnets bästa ska beaktas vid alla beslut (artikel 3)

- att alla barn har rätt till liv och utveckling (artikel 6)
- att alla barn har rätt att säga sin mening och få den respekterad (artikel 12)

(UNICEF 2010b).

Jag kommer att beröra artikel 32 i uppsatsen, då den behandlar barnarbetsfrågan.

3.1.1 Artikel 32

Denna artikel garanterar barnets rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot skadligt arbete. Den lyder som följer:

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot att utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning eller äventyra barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling.

2. Konventionsstaterna skall vidta lagstiftningsadministrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i upplysningssyfte för att säkerställa genomförandet av denna artikel. För detta ändamål och med beaktande av tillämpliga bestämmelser i andra internationella instrument skall konventionsstaterna särskilt

(a) fastställa en minimiålder eller minimiåldrar som minderåriga skall ha uppnått för tillträde till arbete;

(b) föreskriva en lämplig reglering av arbetstid och arbetsvillkor;

(c) föreskriva lämpliga straff eller andra påföljder i syfte att säkerställa ett effektivt genomförande av denna artikel.

(UNICEF 1989:15).

Enligt artikeln finns inget direkt förbud mot barnarbete, förutom den skadliga och utnyttjande formen. Barnet får därför utöva arbete som inte skadar dess hälsa, utveckling och/eller hindrar skolgången. Då denna artikel anses vara ganska generell i sin form utan några riktigt tydliga bestämmelser, jämfört med ILO:s konventioner som nämns längre fram, har FN utökat skyddet för barnarbete i speciellt utsatta situationer i följande två protokoll.

Protokoll 1 handlar om barns inblandning i väpnade konflikter, för att öka skyddet för barn i konfliktdrabbade områden. Syftet med detta tillägg är att öka minimiåldern för rekrytering till armerade styrkor till 18 år och även begränsa användandet av barn i krig, för att bidra till att barnets bästa kommer i första hand i alla beslut (UNICEF 2000:22ff). Protokoll 2 handlar om att förbjuda handel med barn, s.k. trafficking, samt förbud mot barnprostitution och barnpornografi. Den ser ut som följer:

- a) *försäljning av barn: varje handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs av en person eller grupp av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning,*
- b) *barnprostitution: användning av ett barn i sexuella handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning,*
- c) *barnpornografi: framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar eller varje framsällning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften.*

(ibid. 28).

Dessa protokoll sammanfaller med ILO:s konvention nr 182, om ett totalt förbud mot den värsta formen av barnarbete, som jag presenterar längre fram.

4 ILO

Organisationen inrättades bl.a. för att få stopp på den ökade exploateringen av arbetare, främst av barn och kvinnor som skedde under tiden många nationer industrialiserades och är idag den största internationella aktören inom detta område. ILO arbetar även med att förbättra arbetsförhållanden och rättigheter på arbetsplatsen. Likt FN, ligger ILO:s koncentration på farligt ekonomiskt barnarbete som kan äventyra eller vara skadligt för barnets mentala och fysiska hälsa och/eller hindrar barnets skolgång. År 1992 inrättades International Program for the Elimination of Child Labour (IPEC), som är ILO:s största läroplan och den viktigaste aktören mot barnarbete. Den fungerar som en ”assistent” till medlemsländerna i deras bekämpning av barnarbete, framförallt av de värsta formerna (ILO 2010a; Nesi et al 2008:3, 13). Jag kommer nedan att redogöra för de två viktigaste ILO konventionerna som är relevanta i min uppsats; konvention 138, om minimiålder för tillträde till arbete och konvention 182, om förbud mot och om omedelbara åtgärder för avskaffandet av de värsta formerna av barnarbete (ILO 2010b; Nesi et al 2008:2).

4.1 ILO- konvention 138

Konvention 138 från 1973 om minimiålder för tillträde till arbete, är en generell applikation för all slags anställning och arbete inom den ekonomiska sektorn som barnen utför. Av ILO:s 183 medlemsländer har 150 ratificerat bestämmelserna som står i konventionen. Från början var det dock många utvecklingsländer som inte ville ratificera den. De ansåg den vara alltför västerländskt eller eurocentrisk inriktad i sina åldersbestämmelser och lösningar. Det bör påpekas att i många länder, framförallt i Afrika, har många barn inga födelsecertifikat som talar om när de är födda. Därför blir det svårare för dessa länder att följa konventionen. Den har även kritiserats för att vara alltför normativ och oflexibel i sin form. På grund av respekten för kulturella och ekonomiska skillnader har vissa ändringar gjorts i konventionen (Nesi et al 2008:3, 40ff, 62; Bass 2004:10).

Enligt konventionen får inget barn börja arbeta innan fullgjord grundskola, dock inte innan 15- års ålder. Om arbetet kan vara farligt för barnet, dvs. ett arbete som kan *äventyra* barnets hälsa och säkerhet, måste barnet vara minst 18 år. ILO har infört en flexibel klausul som tillåter stater, där skol- och ekonomiska systemet är underutvecklat, en reducering till 14 år, då hänsyn tagits till att den obligatoriska skolgången i många fall är slutförd redan då. Det finns dock vissa undantag i ålderbestämmelserna. För det första finns inga direkta ålderskrav gällande

ekonomiskt hushållsarbete, däremot får inte arbetet utsätta barnet för fara eller påverka barnets hälsa. Ett annat undantag, som skapat en del missförstånd och förvirring, är att vissa arbeten kan uteslutas från konventionens åldersbestämmelser (Nesi et al 2008:47ff). Problematiken gäller främst jordbrukssektorn. Om de arbetar för kommersiella avsikter måste åldersreglerna följas och undantaget gäller inte, men om barnen arbetar för lokal konsumtion, behöver inte arbetet följa åldersbestämmelserna. Frågan är om undantagen och flexibiliteten ökat staternas ratificering av konventionen eller om det ge en avskräckande effekt i och med den strikta kontrollen av Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (CEACR). Missförstånden med konventionen, för att vara alltför normativ i sin form, samtidigt som klarhet behövdes med artikel 32 i FN:s barnkonvention, som ansågs vara för generell i sin form och angav inga ålderbestämmelser, medförde att konvention 182 inrättades (ibid. 55ff).

4.2 ILO- konvention 182

Den alltmer ökade exploateringen av barn, som inneburit att fler och fler barn hindrats från att gå i skolan, är en annan mycket viktig anledning till uppkomsten av konvention 182 år 1999. Den handlar om förbud mot och omedelbara åtgärder för avskaffandet av de värsta formerna av barnarbete. Konventionen var tänkt som ett komplement, inte ett substitut, till konvention 138 och har ratificerats av 165 länder (ibid. 41, 69f). Den största skillnaden mot konvention 138 är tidsaspekten, eftersom det krävs omedelbara åtgärder och specifika tidsramar för att barnarbete av de värsta formerna ska avskaffas. Den är även mer specifik och inte lika normativ i sin form (Desai & Potter 2008:228).

Det är främst fyra arbeten som räknas till de värsta formerna av barnarbete:

- all form av slaveri; såsom skuldslaveri, trafficking och tvångsrekrytering eller obligatorisk rekrytering av barn till väpnade konflikter
- barnprostitution och barnpornografi
- användningen av barn i villkorlösa aktiviteter, speciellt i produktionen av droger och droghandel
- farliga arbeten som *skadar* barnets hälsa, säkerhet och moraliska värden

(Nesi et al 2008:10f; *min kursivering*).

De tre främsta räknas som absoluta krav och måste bekämpas utan några undantag, medan den sista beror på omgivningen av hur arbetet går till. Detta medför att ett arbete som från början tillhör den värsta formen av barnarbete, blir ett legitimt arbete om det inte skadar barnet, och naturligtvis följer de

åldersbaserade reglerna enligt konvention 138 (ibid. 10f). Inte mindre än 180 miljoner barn i åldern 5-17 år är involverade i något av de ovan nämnda arbetena. Med andra ord är detta ett av 12 barn i världen, vilket är en oerhörd skrämmande siffra. Majoriteten av dem, 97 %, finns i utvecklingsländerna (Knox & Marston 2007:256).

I linje med protokoll 1 så finns det även här en 18 års gräns på rekrytering av barn till väpnade konflikter, dock med undantaget vid frivillig anmälan, då 16 eller 17 år gäller. Eftersom trafficking, skuldslaveri (barnen arbetar för att betala av föräldrars skuld), barnprostitution och barnpornografi är strikt förbjudna, så förekommer heller inga åldersbestämmelser (Nesi et al 2008:86).

Förbudet mot farliga arbeten, skiljer sig gentemot konvention 138, där barn förbjuds att arbeta med ”any type of employment or work which... is likely to *jeopardise* [äventyrar] the health, safety or morals---”. I konvention 182 däremot förbjuds barn att arbeta med ”work which...is likely to *harm* [skadar] the health, safety or morals---”. Skillnaden är att den förra innefattar fler situationer än den sistnämnda som är mer restriktiv i sin bedömning (ibid. 87, *min kursivering*).

CEACR har märkt stora framsteg vad gäller att införa sub- regionala program och National Plans of Action, i bekämpningen av trafficking, prostitution och pornografi. Time- Bound Programmes (TBPs) är IPEC:s senaste utveckling, vars mål är att bekämpningen ska ske inom en relativ kort tidsperiod, vilket många länder har infört i framförallt sin bekämpning av de farligaste arbetena (ibid. 88ff). Enligt ILO och FN är barnarbete, speciellt av den farliga typen, en kränkning av de mänskliga rättigheterna, hindrar barnets personliga utveckling och kan äventyra/skada barnets hälsa både mentalt och fysiskt (ILO 2010b). Målet är därför att inga barn ska utsättas för något av dessa arbeten efter år 2016 (Desai & Potter 2008:228).

5 Corporate Social Responsibility

CSR, företagens samhällsansvar, är ett begrepp som innebär att företag ska ta ett ansvar på hur de påverkar samhället, både ur ett etiskt, socialt, ekonomiskt och miljömässigt perspektiv. Det innebär även att företag måste ställa krav på sina leverantörer och underleverantörer och följa upp hur de förhåller sig och lever upp till kraven. Att införa CSR som ett ramverk i ett företag är frivilligt, dock riskerar företagen sin överlevnad om de inte tar sitt ansvar och det anses även vara företagets bidrag till hållbar utveckling. Därför blir det egentligen ett ”krav” från konsumenternas håll, då de inte kommer att köpa varor ifrån företag som inte tar sitt samhällsansvar. Dock bör inte CSR integreras i ett företag om det anses som ett måste, utan endast om det anses vara en utvecklingsfaktor och en strategisk resurs. Jag kommer i uppsatsen att titta närmare på det etiska ansvarstagandet. Etiskt ansvarstagande handlar om att se till att de anställda har skäliga arbetsförhållanden, lika mycket som att respektera de mänskliga rättigheterna (Alruzt 2008 2008). Det etiska ansvarstagande ställer etiska riktlinjer som både företag, leverantörer och underleverantörer måste följa, det som kallas för uppförandekoder (från engelskans ”Codes of Conduct”). Sådana koder finns även inom det social, ekonomiska och miljömässiga ansvarstagandet. Koderna är heller inga lagar, utan ett frivilligt åtagande från företagets sida. Förtroendet och det goda ryktet för företaget ökar om konsumenterna vet att företaget tar sitt etiska ansvar och inför riktlinjer i sina affärsprinciper. CSR och uppförandekoderna bygger på ILO:s konventioner, FN:s barnkonvention, United Nations Global Compact (UNGC)¹ och den nationella lagstiftningen (Fair Trade Center 2008). Uppförandekoderna innehåller bl.a. följande:

- Förbud mot barnarbete och tvångsarbete
- Förbud mot diskriminering
- Försäkran om reglerad arbetstid
- En säker arbetsmiljö
- Korrekta löner

(ibid. 2008).

Det är förbudet mot barnarbete och tvångsarbete, som är intressant för min uppsats. Företag måste anta, införa och följa upp uppförandekoderna och även låta sig granskas för att allt ska fungera enligt reglerna. Innan företaget ska kunna anta koderna måste situationen där varorna och tjänsterna produceras klargöras. Utan

¹ UNGC innehåller 10 principer om arbetsrättsliga frågor, mänskliga rättigheter och miljöfrågor och som ska vara innanför ramen för företags samhällsansvar (Nestlé 2010b).

att veta vilka leverantörerna och underleverantörerna är eller hur det ser ut på en viss arbetsplats, är det svårt att införa riktlinjer. Innan koderna införs, måste leverantörerna och underleverantörerna informeras och stödjas med kunskap och resurser från företagets håll. Leverantörerna måste ofta se över verksamheten och vidta åtgärder, innan de förbinder sig att följa uppförandekoderna. Slutligen måste kontinuerliga kontroller göras för att se till att koderna följs (ibid. 2008). Om företaget upptäcker att barnarbete förekommer hos leverantören, sägs antingen avtalet upp mellan parterna eller så måste leverantören avskeda barnet med omedelbar verkan. De räcker alltså inte att företaget antar uppförandekoder, de måste även se till att de följs (UNICEF 2010h).

Många arbetsgivare drar fördel av att anställa barn, då de inte kräver lika hög lön som vuxna och är mer undergivna. Företagen kan därmed hålla nere vuxnas löner. UNICEF anser därför att alla företag, myndigheter, statliga organisationer och lokala myndigheter bör införa etiska riktlinjer och krav i sina stadgar som försäkrar om att de inte kommer att göra affärer med företag som utnyttjar barnarbetare (UNICEF 2010e). Det är ofta multinationella företag inom exportsektorn som har uppförandekoder, framförallt inom produktion av arbetsintensiva varor där många barnarbetare finns, såsom klädbranschen, livsmedelsbranschen, leksaksbranschen och möbelbranschen. Uppförandekoder sägs ha en positiv inverkan på begränsningen av barnarbetare, men är inte alltid en universallösning med tanke på att alla länder inte ratificerat konvention 138 (Boyden et al 1998:288f, 305ff).

5.1 Världsbanken

Världsbanken började först under 1990- talet involvera sig i det internationella arbetet med att begränsa barnarbete, efter påtryckningar ifrån ILO och olika icke-statliga organisationer. Världsbanken anade snabbt ett samband mellan fattigdom, skolkvalité och barnarbete, och menade att om fattigdomen minskade och kvalitén på skolan blev bättre, skulle även barnarbete försvinna. Eftersom FN:s koncentration i begränsningen av barnarbete ligger på mänskliga rättigheter och ILO:s på arbetsrättigheter, blev Världsbankens nisch att främja den ekonomiska utvecklingen och tillväxten i olika länder. De neoliberala teorierna genomsyrar därmed Världsbankens arbete. I och med att banken upptäckte att barnarbete hade negativa effekter på den ekonomiska och sociala utvecklingen i ett land, förberedde de år 1997 ett dokument vid namn ”The World Bank’s Child Labour Paper”. I den står det bl.a. att mer fokus ska ges åt barnarbetsfrågan, öka samarbetet mellan NGOs och starta pilotprojekt för att begränsa de mest skadliga arbeten som barnen utför. Banken får inte alls beblanda sig med politiken utan fungerar som en internationell finansiell institution som endast ska arbeta med de ekonomiska och finansiella frågorna. Genom lån bidrar banken till finansieringen av olika projekt och program, främst i utbildningsprojekt, för att öka den ekonomiska tillväxten och begränsa andelen barnarbetare. Eftersom banken inte är

en lagstiftande organisation, kan de inte heller kräva att dess medlemsländer upprätthåller alla lagar kring barnarbete. Däremot kan de ge sanktioner genom minskade lån eller inte alls erbjuda lån, till de länder som bryter mot bestämmelserna. I och med konvergensen i synen på barnarbete, har samarbetet mellan ILO och Världsbanken ökat, och banken har därmed varit med och grundat IPEC- programmet tillsammans med ILO (Nesi et al 2008:231ff).

Världsbanken arbetar mycket med CSR och att sätta upp uppförandekoder. Deras definition på CSR är: "Företagens förpliktelse att bidra till hållbar ekonomisk utveckling, genom samarbeten med lokala samhällen, familjer, arbetstagare och samhällen i stort, för att öka livskvalitén, som både gynnar företagen och utvecklingen" (World Bank 2003, förf. Övers.). De fokuserar således på det ekonomiska ansvaret som företag har. Deras mål är att identifiera och ta bort eventuella barriärer i den globala leveranskedjan som hindrar implementeringen av CSR och införandet av uppförandekoder. Banken nämner tre svårigheter som måste övervinnas för att implementeringen av CSR bland leverantörer ska öka. Den första barriären är att en del köpare menar att CSR är ineffektiv och otydlig pga. för många olika koder. Banken måste därmed arbeta med att göra den mer effektiv och tydlig. Den andra handlar om att CSR har ett alltför stort top- down perspektiv och måste få ett mer bottom- up perspektiv, genom att ge mer rättigheter för leverantörerna för att öka deras inflytande i skapandet av CSR. Det tredje hindret är att leverantörer anser sig ha otillräcklig syn på vilka fördelar CSR genererar ett företag, och därför måste detta förbättras (World Bank 2003). Om dessa barriärer tas bort, kommer CSR inom företagen att öka.

6 Barnarbete - bakgrund

Här följer kort bakgrundsfakta om barnarbete; hur spridningen ser ut i världen och vilka typer av arbeten som barnen tenderar att arbeta med.

6.1 Globalt och diversifierat

I alla delar av världen arbetar barn. Dock finns stora skillnader både globalt, nationellt och regionalt, och vad för typ av arbete barnen utför. Enligt uppskattningar gjorda av bl.a. UNICEF arbetar ungefär 250 miljoner barn mellan 5-14 år i världen med antingen hushållsarbete eller lönearbete. Majoriteten av alla barnarbetare finns i utvecklingsländerna, framförallt i Afrika (söder om Sahara), där ett av tre barn i åldern 5-14 år arbetar, men även stor del i Latinamerika och Asien. Men även i västvärlden finns många barnarbetare. Hundratusentals minderåriga i västvärlden arbetar i affärer och inom jordbruk. Studier från Storbritannien visar att över 11 % av skolbarnen är involverade i olika typer av arbeten under skolåret (UNICEF 2010d; Knox & Marston 2007:256). Nästan hälften av alla barnarbetare som finns arbetar heltid och drygt hälften kombinerar studier med arbete. Eftersom miljontals barn arbetar inom familjens hushåll eller som hembiträden, är det oerhört svårt att veta exakt hur många barn som verkligen arbetar i världen, vilket innebär att denna siffra endast är en uppskattning. Länder som följer ILO:s stadgar om vad som räknas som arbete, samlar inte data på arbete som inte bidrar till landets BNP. Många samlar heller inte data på barn under en viss ålder, då de förutsätts att inte arbeta. I vissa fall samlas data in under en tid på året och kanske inte just då barnen brukar arbeta, som exempelvis under loven och/eller skördetider. Detta innebär att siffrorna kan bli väldigt missvisande. Många myndigheter vill heller inte kännas vid att det förekommer illegalt barnarbete inom speciellt de värsta formerna, såsom trafficking eller prostitution, och därför inkluderas dessa heller inte i statistiken (UNICEF 2010e; Boyden et al 1998:21).

Generellt sett faller barn i rurala områden oftare offer för barnarbete än barn i urbana områden, vilket kan tänkas bero på att barn i dessa områden oftare kommer från fattigare familjer. Men det behöver inte alltid vara så. I urbana områden finns större möjligheter att hitta ett arbete med tanke på utbudet av företag och fabriker, så i takt med urbaniseringen kommer antalet barnarbetare i urbana områden att öka. Barn på landsbygden arbetar i större utsträckning med familjens jordbruk och i hushållet, medan barnen i urbana områden arbetar i familjens butik eller fabriker. Antalet timmar barnen arbetar och vilket arbete de

utför är åldersbaserat. Desto äldre barnen är, desto fler timmar arbetar de och med tyngre arbeten. Barnen från utvecklingsländerna börjar arbeta i yngre ålder än barnen i industriländer, och arbetar i större utsträckning med farliga arbeten som kan skada deras hälsa (Lieten 2008:106ff; Boyden et al 1998:24, 40f).

Den absolut största andelen barn arbetar inom familjen, med antingen icke-ekonomiskt och/eller ekonomiskt hushållsarbete. Förutom barnarbete inom familjen arbetar en stor andel barn med lönearbete inom den s.k. informella sektorn; t.ex. i fabriker, arbete på gatan, gruvor eller som hembiträden. Hit hör även de värsta formerna av barnarbete enligt konvention 182. Den informella sektorn bidrar med inte mindre än 1/3, ibland 2/3, till utvecklingsländernas ekonomi. Denna sektor anställer i stor andel fattiga barn, som snabbt vill ha arbete och ekonomiskt ersättning. Många gånger uteblir dock lönen, framförallt för hembiträden och barn som utnyttjas i barnhandel. Barn som arbetar i fabriker utsätts ofta för omänskliga förhållanden som ibland kan liknas vid slaveri. De arbetar med farliga maskiner och utsätts ständigt för fara (UNICEF 2010e; Desai & Potter 2008:226; Boyden et al 1998:24ff).

Gatubarnen finns i urbana områden, och de ägnar sig bl.a. åt tiggeri, putsning av skor, tvättar vindrutorna på bilar eller säljer blommor och smycken till förbipasserande. Eftersom gatubarnen är relativt synliga för allmänheten, tror många människor att de hör till den största gruppen barnarbetare i städerna. Dock hör de i själva verket till minoriteten, då en stor andel barn arbetar gömda i bakgårdar (UNICEF 2010e; SIDA 2010).

En väldigt stor andel flickor arbetar heltid som hembiträden. Ofta får de inget betalt och utsätts för både fysisk och sexuell misshandel. Eftersom de inte bidrar till den nationella BNP:n arbetar de heller inte, enligt konventionell statistik. Eftersom stora antalet hembiträden inte räknas in, är största andelen barnarbetare i världen pojkar enligt statistiken, vilket inte skulle vara fallet om de räknades in (UNICEF 2010e).

En liten minoritet av barn arbetar inom den formella sektorn, vilket innebär i moderna och etablerade industrier och inom kommersiell handel. Endast en väldigt liten del, ca 6 miljoner, arbetar i produktionen av varor till den internationella handeln, alltså inom exportsektorn, varor som vi i Väst konsumerar och den delen av barnarbete som vi oftast blir uppmärksammade av. Vi blir sällan påmind eller uppmärksammade om barnarbetare i andra sektorer, vilket innebär att vår världsbild av problemet blir förvrängd (SIDA 2010a).

6.2 Multidimensionell karaktär

Nesi et al (2008) menar att barnarbete är av multidimensionell karaktär, där tre olika dimensioner kan utläsas; subjektiva syner, vilka orsaker som ligger bakom

och på vilket sätt problemet ska lösas. Det är även på grund av den multidimensionella karaktären som det är oerhört svårt att övervinna problemen med barnarbete, då man inte exakt vet vad som bör göras och hur (Nesi et al 2008:4). Nedan presenteras närmare de tre multidimensionella karaktärerna.

6.2.1 Dimension 1: Subjektiva syner

Synen på barndom och barnarbete, som nämnts innan, är mångfasetterad och skiljer sig stort både på det kulturella och sociala planet. Enligt västerländsk syn ska barndomen alltså separeras ifrån vuxenlivet. Om barn måste arbeta, framförallt med lönearbete som ofta är utnyttjande och farligt, fråntas de sin barndom, hindrar barnets personliga utveckling och kan ibland inte fullfölja sin skolgång. En del forskare menar däremot, att barn som tidigt involveras i främst hushållsarbete, lär sig att ta ansvar, bli självständiga och disciplinerade och ges nödvändig kunskap inför det stundande vuxenlivet. Det är främst en personlig utveckling och en hälsosam process till socialisering och främjar den mentala hälsan, med förutsättning att barnet inte utsätts för fara i arbetet och kan fullfölja sin skola. De menar att deltidjobb för barnet kan fungera som ett komplement till det som barnet lär sig i skolan, i form av ansvarstagande och disciplin, medan ett heltidjobb inte är önskvärt och istället kan hämma utvecklingen och ge men för livet (Boyden et al 1998:62f, 103f; UNICEF 2010e).

Utvecklingsländernas syn på barnarbete är lik beskrivningen ovan, dvs. att det bidrar positivt till barnens utveckling. Barn som arbetar inom eller omkring hushållet är därför en regel snarare än ett undantag. Utan barnens hjälp skulle många hushåll i utvecklingsländerna inte klara sig i det dagliga livet. Genom att ge barnen olika slags arbetsuppgifter, både icke- ekonomiska aktiviteter och arbeten som genererar pengar, blir det en oerhörd avlastning för föräldrarna. Emellanåt händer det att barnen helt tar över arbetet hemma, eftersom deras föräldrar befinner sig på sina andra arbetsplatser där de får lön. Ibland hinner inte barnen gå i skolan utan måste arbeta hela dagen. Barnen använder ofta termen "helping" istället för "working", när de hjälper familjen med diverse arbetsuppgifter. Att de verkligen utför ett *arbete*, låter grövre enligt dem, än att istället säga att de faktiskt *hjälper* familjen. Men hur långt kan egentligen detta "hjälpande" gå? Enligt författaren Lieten (2008), kan mycket av det arbete som barnen utför anses som lönearbete, om arbetet övergår till en heltidssyssla och hindrar barnets skolgång, fritid och normala utveckling (Lieten 2008:92ff; Nesi et al 2008:54).

6.2.2 Dimension 2: Orsaker

Innan lösningar kan hittas, måste orsakerna till att barnarbete uppkommer först förstås. Anledningar till varför barn arbetar skiljer sig om frågan ställs till ett barn eller till en forskare. Skillnader återfinns även om frågan ställs till ett barn i ett

utvecklingsland jämfört med ett barn i ett industriland. Jag kommer först att nämna vilka orsaker barnen brukar nämna. Många barn har en positiv syn till "hjälpen" eller arbetet som de bidrar med för sin familj. Ibland gör de det självmant för att de känner medkänsla och vill hjälpa till ekonomiskt, ibland blir de dock tillsagda och tvingade till att arbeta för att familjen ska kunna överleva, vilket inte ger samma positiva känsla. Många arbetar för att ha möjlighet att gå i skolan. Detta gäller främst barnen i fattiga familjer i utvecklingsländer. En annan anledning är att barnen vill känna självförverkligande. De arbetar för att känna sig viktiga, mogna och som en del av samhället. Barnen i industriländerna arbetar sällan för att bidra familjen ekonomiskt. Där är främsta anledningen att barnen vill tjäna egna pengar för att kunna öka sin konsumtion. De vill kunna köpa de senaste och coolaste prylarna som alla andra barn har för att inte känna sig utanför och söker därför lönearbeten för att kunna köpa det. Som jag nämnt innan är lönearbetet sällan farligt och exploaterande som den i utvecklingsländerna (Boyden et al 1998:104, 114ff).

Det finns otaligt många förklaringsmekanismer till varför barnarbete fortfarande är så vanligt och bland forskare råder internationell konsensus om att kausalitet råder mellan fattigdom och barnarbete, vilket även anses vara den huvudsakliga orsaken till barnarbete. Detta är även många globala institutioner överens om, och menar att när ett lands BNP per capita ökar sjunker antalet barnarbetare (Desai & Potter 2008:225). Detta gäller framförallt utvecklingsländer där fattigdomen är påtaglig, vilket leder till att barnarbete ofta blir ett nödvändigt ont. Fattigdom kan innebära olika saker för olika personer och därför är även den i hög grad multidimensionell. Förutom dåliga ekonomiska förhållanden som många säkerligen först tänker på, så kan fattigdom även innebära brist på utbildning, naturkatastrofer, väpnade konflikter och analfabetism (ibid. 428f).

Fattigdom och ekonomiska ojämlikheter behöver dock inte vara den enda orsaken till barnarbete, även kulturella aspekter, bristfälliga skolsystem, urbanisering, ekonomisk globalisering och hälsoaspekter spelar roll. De kulturella aspekterna presenterades i tidigare avsnitt. Dålig kvalitet, brist på utbildade lärare och brist på skolmaterial leder till att många barn inte får möjligheten att gå i skolan. I många utvecklingsländer finns även brist på skolor och lärare och inte heller tillräckliga resurser till skolan, då de besitter på oerhörda skulder. I vissa fall saknar barnen t.o.m. motivationen att studera, vilket leder till att barnen väljer att arbeta istället för att gå i skolan. I en del fall anser även föräldrarna att det är "onödigt tidsfördriv" att låta sina barn gå i skolan, pga. bristen på utbildade lärare och den dåliga kvalitén (Boyden et al 1998:127, 252ff; Desai & Potter 2008:225).

Den snabba urbaniseringen leder till att många familjer flyttar till städerna i hopp om att livet ska bli bättre. Många gånger hamnar de dock i kåkstäder och slumområden, där många barn tvingas till arbete på gatorna för att försörja familjen. I vissa fall stannar barnen på gatorna för att slippa kraven hemifrån, och kan då utsättas för våld, misshandel och i värsta fall börja prostituera sig och ta droger. Den ökade globaliseringen har lett till att utvecklingsländerna pressas till

att tävla på den globala exportmarknaden och detta har tyvärr lett till att fler barn börjat involvera sig i arbete. Dödsfall inom familjen och förekomsten av hiv/aids i framförallt Afrikanska länder, tvingar många föräldralösa barn till arbete för att försörja resten av familjen (UNICEF 2010e; Desai & Potter 2008:225).

6.2.3 Dimension 3: Lösningar

I stort sett alla länder idag har antagit nationella och internationella lagar till vilken mån barnarbete får bedrivas. Många har ratificerat konvention 138, barnkonventionen och konvention 182. Även fast dessa ratificerats, pågår barnarbete fortfarande. Ett problem i skapandet av internationella lagar är och har varit skillnaderna mellan industriländernas och utvecklingsländerna syn på barnarbete och kan dessutom ibland anses som olämpliga i begränsningen av barnarbete (Nesi et al 2008:54). Lagstiftare bör därför ha en empirisk förståelse på barnets utveckling, situation och vad som anses vara barnets bästa i fråga. Makteliten måste därför lyssna på barnen för att klargöra vilka enskilda skäl som ligger bakom deras arbete och därefter hitta bästa tänkbara lösningar (Boyden et al 1998:182ff). Många länder har även brist på nationella lagar som är effektiva i skyddandet av barn eller har helt enkelt svårigheter med att upprätthålla dem som redan finns (Clark-Bennett & Sherer 2004). För att hitta de bästa lösningarna, måste framförallt den knapphändiga statistiken över barnarbete först förbättras, för att veta hur utbrett problemet är (UNICEF 2010e).

Många globala institutioner tror att en eliminering av de allra farligaste arbeten kan uppnås, oberoende av att en reduktion av fattigdom först måste ske (Desai & Potter 2008:227). Att skapa en universell grundskola för alla anses vara en relevant lösning till att begränsa andelen barn i arbete (Boyden et al 1998:209). Radikala förändringar måste därför ske i skolsystemen framförallt i utvecklingsländerna där bristerna finns. Skolkvalitén måste förbättras, skolan bli mer flexibel och skolådern höjas. Att erbjuda fria måltider, avgiftsfri skolgång och skolböcker, skulle ge många barn möjligheten att börja skolan. Många NGOs och gräsrotsorganisationer driver s.k. "street academies" för att se till att barnen arbetar i säkra miljöer samtidigt som de får möjlighet att gå i skolan. Skolan är en plats för social integration och en trygg plats ifrån gatuvåldet. Ungefär 114 miljoner barn i skolåldern är inte involverade i skolan (Boyden et al 1998:141, 246ff; Desai & Potter 2008:228; Knox & Marston 2007:256). Även förändrade kulturella synsätt på barndom kan bidra till begränsningen av barnarbete, ifall föräldrarna i framförallt utvecklingsländerna inser vikten av att låta sina barn utbilda sig (Boyden et al 1998:317). Att barn utbildas är en långsiktig investering för framtiden och den ekonomiska utvecklingen i ett land i form av humankapital. Utan detta överförs fattigdom och analfabetism till kommande generationer (UNICEF 2010h).

Företag har stort ansvar i begränsningen av barnarbete. Många företag som är involverade i den internationella handeln har därför infört uppförandekoder mot

barnarbete, som både de, leverantörer och underleverantörer måste följa. En del forskare menar att misslyckandet med begränsningen av barnarbete inte är lagstiftningen, utan upprätthållandet av uppförandekoder. Därför måste de inköpande företagen se till att kontinuerliga kontroller utförs hos leverantörerna/underleverantörerna för att se till att koderna följs. Detta sker dels genom egna kontroller, dels genom oberoende kontroller. Många företag säger sig ha noggranna kontroller av leverantörerna, men ofta innebär det bara granskning av att produktionen möter kvalitetskraven. Det finns självfallet företag som gör seriösa kontroller av både lönesystemet, arbetsförhållanden och kvalitén på produkterna. Tack vare oberoende kontrollanter, som både gör annonserade och oannonserade stickprovskontroller, ökas konsumenternas förtroende för företaget (Fair Trade Center 2008).

Detta kontrollsystem fungerar tyvärr mindre bra i utvecklingsländerna, då många inspektörer är korrupta och ofta endast gör kontroller inom den formella sektorn i urbana områden. Arbetsgivare har dock själva ansvaret att uppdatera om barnarbete finns på deras arbetsplats och även upplysa om deras ålder. Det är därför oerhört viktigt att arbetarna får kännedom om vilka uppförandekoder som gäller på arbetsplatsen och var de kan vända sig till om dessa inte följs av arbetsgivarna. Den bästa lösningen vore därför att arbetstagare och arbetsgivare slöt avtal med varandra, vilket dock sällan sker i praktiken, framförallt inte i utvecklingsländerna där de största bristerna finns. Genom ILO:s IPEC-program ges utbildning till inspektörerna och ökad kunskap, med förhoppning om att kvalitén på kontrollerna förbättras och blir mer frekventa (Fair Trade Center 2008; ILO 2010c).

Om inte företag tar sitt etiska ansvar och inte följer uppförandekoderna, kan massmedia rapportera detta till omvärlden och konsumenterna då ta sitt ansvar och välja att bojkotta varorna. Detta innebär att varorna tappar sin efterfrågan och barnen måste sluta arbeta. Förutom bojkott, kan importförbud vara en lösning. Den stora skillnaden, gentemot bojkott, är att varan inte alls kommer in i landet efter beslut från staten. Oerhörda ekonomiska förluster kan drabba ett fattigt land, om de inte längre kan exportera varan till det aktuella landet. Ett tredje alternativ är att skapa sociala klausuler, som är en internationell handelsöverenskommelse administrerad av World Trade Organisation (WTO), vilket innebär att länder förbinder sig att hålla viss standard på t.ex. arbetskydd. Genom att ge sanktioner i form av handelsbarriärer för de exportörer som inte följer bestämmelserna, hoppas man kunna förbättra arbetsförhållanden i exportländerna (Boyden et al 1998:290ff).

Vetskapen om att barnen tvingas att sluta arbeta tack vare detta, kan till en början anses vara en bra lösning. Det finns dock inga bevis ifall detta lett till färre barnarbetare, och många NGOs är kritiska mot dessa åtgärder. Enligt dem kanske barnen inte alls får det bättre. Om inte barnen erbjuds andra alternativ, som att gå i skolan, kan det hända att de faller offer för en annan arbetsgivare med ännu sämre arbetsvillkor. Arbetsförhållandena för barnen inom exportsektorn är nämligen ofta

betydligt bättre än i andra branscher, då dessa antagit uppförandekoder, är mer lukrativa och kan erbjuda både högre löner och bättre arbetstider för barnen. Därför anser NGOs att omvärlden bör agera mer konstruktivt i hoppet om att begränsa barnarbete, genom att utbilda både makthavare och företagsledare och öka deras förståelse av barnens situation runt om i världen, som även nämndes tidigare. Att involvera barnen och familjen i skapandet av uppförandekoderna skulle därför vara en bra lösning, vilket skulle leda till att hänsyn togs för enskilda behov och vad som gynnar barnets bästa. Först då kan lagstiftare använda sin makt mer omdömesfullt (ibid. 290ff).

ILO är relativt optimistisk till vad som åstadkommit fram tills nu. Enligt deras rapport "The End of Child Labour: Within Reach" har antalet barnarbetare världen över minskat med 11 %, mellan åren 2000- 2004, mycket tack vare IPEC. Införandet av FN:s barnkonvention och ILO:s konventioner samt Världsbankens engagemang i begränsningen av barnarbete är steg i rätt riktning. Miljontals barnarbetare syns tyvärr inte i den nationella statistiken, varför denna siffra bör tas med reservation (Nesi et al 2008:418ff). Då mycket av satsningarna med att eliminera barnarbete görs och gjorts inom exportsektorn, den sektor som människor i västvärlden uppmärksammas av, kommer vi att gå runt på tron om att problemet håller på att lösas. Detta kommer leda till ett farligt framtida scenario, då många fler barn troligen kommer att utsättas för farligt lönearbete, om omvärlden inte längre ser åt deras håll. Därför måste omvärlden få större kännedom av hur situationen ser ut i andra sektorer, så att ökade satsningar kan göras så att de berör alla barn som utnyttjas i farligt arbete (Jo et al 1998:323).

7 Empirisk analys

7.1 Situationen på kakaoplantager i Västafrika

Medan antalet barnarbetare sjunkit i Latinamerika och Asien, har den i sin tur ökat i Afrika. Den huvudsakliga förklaringen är den svåra ekonomiska situationen och hiv/aids epidemin som tvingar många barn i arbete (Bass 2004:4). Nästan alla afrikanska länder har ratificerat konvention 182 däribland Elfenbenskusten och Ghana (Valentin 2009). Men att ratificera konventionen och att verkligen applicera den i verkligheten är inte lika enkelt, vilket tydligt syns på kakaoplantagerna i Västafrika där barn arbetat i decennier.

Elfenbenskusten och Ghana är världens två största producenter av kakaoböner och tillsammans står de för ca 70 % av världens kakaoböner och exporterar för ca 1,4 miljarder dollar årligen. 90 % av kakaon kommer från små familjejordbruk (Cloetta 2010). De stora intäkterna från kakao har bidragit till att finansiera många trafficking - karteller i Västafrika. Många barn, framförallt från Mali och Burkina Faso, faller offer för barnhandeln. Sällan finns några poliser vid gränserna vilket ökat denna exploatering. Barnen säljs av sina föräldrar till barnhandlare som sedan säljer dem vidare till bönderna i grannländerna för att arbeta på deras plantager (Bass 2004:157; Stop Child Labor 2010b). Varje år säljs ca 15 000 barn i åldern 9-12 år till kakaoplantagerna i Elfenbenskusten och sammanlagt arbetar där ca 286 000 barn (The Dark Side of Chocolate 2010; McMahon 2005), och förmodligen är siffrorna relativt lika i Ghana, dock har inga exakta siffror hittats på antalet. Sammanlagt beräknas ca en miljon barn arbeta på kakaoplantagerna i Västafrika. Större delen är pojkar och många som arbetar där är antingen barn eller släktingar till plantageägarna, förutom de som utsätts för barnhandel. Löften om bra lön och goda arbetsförhållanden ges barnen, vilket nästan aldrig är fallet, då sällan några bindande avtal skrivs. Det händer att barnen arbetar mellan 80-100 timmar per vecka under mycket utnyttjande och ibland även slavliknande förhållanden och ofta utan lön. Farliga arbetsmoment hör till vardagen och som kan leda till framtida sjukdomar, såsom användning av machete, tunga föremål och besprutningsmedel, vilket strider mot bestämmelserna i konvention 182 (Fairtrade 2010d; The Dark Side of Chocolate 2010; UNICEF 2010g).

Detta har hållits hemligt för omvärlden i många år, tills en brittisk TV-dokumentär i början av 2000- talet avslöjat hur situationen egentligen ser ut. Efter

att omvärlden fått inblick i detta, har samarbeten mellan bl.a. multinationella företag, U.S. Department of Labor (DOL), Chocolate, Biscuit and Confectionary Industries of the European Union (CAOBISCO) och de nationella regeringarna för Elfenbenskusten och Ghana tagit fart (Stop Child Labor 2010b). Efter en internationell överenskommelse 2001 beslutade DOL att ge 10 miljoner dollar till det s.k. The Harkin- Engel Protocol, vars syfte var att göra en noggrann studie av omfattningen av problemet och införa ett kontroll- och certifieringssystem av kakaoproduktionen som ska garantera att barnarbete inte förekommer i chokladprodukter som har den märkningen. Dock har man inte lyckats med detta (Stop Child Labor 2010a). Kritik har förts, mot att protokollet inte berört kakaopriset som den huvudsakliga orsaken till barnarbetet utan endast fokuserat på andra aspekter, och anses även vara orsaken till varför man inte lyckats med att införa ett effektivt kontrollsystem (McMahon 2005). Regeringarna i de aktuella länderna har därmed satt upp riktlinjer och mål om hur de ska gå tillväga i denna fråga. Tillsammans med CAOBISCO ska ett kontrollsystem med oberoende kontroller vara på plats i slutet av 2010 i Elfenbenskusten och Ghana (Valentin 2009). Dock har ingen information hittats om detta uppnåtts idag ännu.

Den Ivorianska regeringen har byggt två ungdomscentra i de drabbade områdena där barnen kan identifieras och föras tillbaka till skolbänken. Enligt dem är barnarbete på kakaoplantagerna inte längre något problem, eftersom de har kontroll över situationen. Deras allra största farhåga är nämligen en internationell bojkott av deras kakao, eftersom det är deras viktigaste exportgröda, och en bojkott skulle innebära en underminering av landets ekonomi (Bass 2004:159; Stop Child Labour 2010c; The Dark Side of Chocolate 2010). Har verkligen den Ivorianska regeringen kontroll över situation, som de säger, då kontrollerna inte fungerar som de ska? Enligt den uppseendeväckande danska dokumentären är svaret nej. I den framgår det tydligt att barnarbete och barnhandel fortfarande är ett stort problem och framförallt är det unga pojkar som faller offer för detta. De syns tydligt att barnen utsätts för omänskliga förhållanden och tvingas att arbeta med machete och bära tunga föremål. Skaparna av dokumentären är i kontakt med många barnrättsskämpar i Elfenbenskusten, som berättar att under åren 2008-2009 har de räddat 150 barn och tillfångatagit ett antal traffickers (barnhandlare). Men fortfarande är problemet mycket stort och regeringen (och företagen) tycks blunda för problemen (The Dark Side of Chocolate 2010).

7.2 Nestlé- ledande inom kakaoindustrin

Nestlé är den tredje största inköparen av kakaoböner från Elfenbenskusten och Ghana, strax efter Hershey's och M&M's/Mars. Inte mindre än var fjärde chokladkaka världen över är framställd av Nestlé, vilket med stor sannolikhet innebär att en stor del av deras chokladkakor är framställda av barn (Stop Child Labor 2010c; McMahon 2005). De är medvetna om det illegala barnarbetet som

finns på plantagerna och tar starkt avstånd ifrån det. Tillsammans med andra företag inom kakaointustrin spenderades ca 6 miljoner euro år 2009 i bistånd till kakaoplantagerna i Elfenbenskusten och Ghana. I kontrast till detta kan påpekas att vinsten för Nestlé samma år var 12 miljarder euro. Genom att följa barnkonventionen och konvention 138 och 182, den nationella lagstiftningen, Harkin- Engel protokollet och implementeringen av UNGC i sina etiska affärsprinciper, har de ett stort ansvar att barnarbete inte får förekomma på plantagerna och arbetar aktivt med att hitta lösningar (Nestlé 2010b; The Dark Side of Chocolate 2010).

Hur företaget handskas med barnarbete är avgörande för framtiden. Nestlé strävar därför efter långsiktig hållbar kakaoodling, vilket innebär att ta det etiska, sociala och miljömässiga ansvaret för att sätta stopp för barnhandeln och barnarbetet. Enligt Brundtland kommissionen innebär hållbarhet ”development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (Nestlé 2010a). Idag räknas dock endast 4 % av världens kakaobönor vara hållbara. Målet är att 40 % av all kakao ska vara hållbart framställt innan år 2020 (Stop Child Labor 2010c).

Nestlé har gått ett steg längre i sitt ansvarstagande. Istället för att endast tala om CSR, arbetar Nestlé efter de s.k. Creating Shared Value- (CSV) principen, som innebär att företaget ska skapa långsiktiga värden för samhället i stort och det enskilda barnet. CSV innebär att alla i värdekedjan, i detta fall kakaokedjan, dvs. bonden, fabrikerna, företagen och konsumenterna, ska få utdelning och vinna på satsningen (Nestlé 2010b). Kakaokedjan ser mer specifikt ut på följande vis: Bönderna odlar kakaobönorna, som köps av mellanhänder. De säljer bönorna till nationella exportörer som packar dem och säljer dem vidare till chokladföretag som t.ex. Nestlé. De tillverkar sedan kakaomassa och/eller kakaosmör av det och gör chokladkakor, som sedan säljs till olika butiker (The Dark Side of Chocolate 2010). CSV kan först uppnås när internationella konventioner och affärsprinciper följs, och det långsiktiga hållbarhetsperspektivet är implementerat i företaget (Nestlé 2010a).

Nestlé är med och finansierar International Cocoa Initiative (ICI), som en del av Harkin- Engel protokollet, vars uppgift är att ge support åt projekt som arbetar med att eliminera olagligt barnarbete på plantagerna, arbeta fram ett program som hindrar förekomsten av olagligt barnarbete samt att förbättra övervakningen (McMahon 2005; UNICEF 2010g). Tyvärr försvåras implementeringen av protokollet, då företag och biståndsorganisationer sällan kommer i kontakt med kakaoplantagerna, eftersom de ofta ligger väldigt isolerat. Färre än 3 % av alla plantager i Elfenbenskusten och Ghana har blivit besökta av övervakare (Stop Child Labor 2010c).

Nestlé har under 2008 tagit fram en uppförandekod för sina leverantörer, vilket fungerar som ett kontrakt mellan dem. Leverantörerna förbinder sig att presentera koden för sina underleverantörer dvs. odlarna, för att de ska implementera den i

sin verksamhet. På Nestlés hemsida kan utläsas att ”Nestlés konfektyr tillverkas av högklassiga chokladböror...som kontrolleras från råvara till färdig produkt---”. Då inget fungerande kontrollsystem finns, kan ingen noggrann granskning göras och Nestlé kan därmed heller inte garantera att barnarbete inte förekommer på plantagerna. Därmed verkar det som står på hemsidan ganska motsägelsefullt (Valentin 2009; Nestlé 2010c). De många mellanhänder som produkten går igenom och antalet kakaoodlingar, ca 700 000- 800 000, gör heller inte kontrollen enklare (Stop Child Labor 2010c). Nestlé säger även i ett uttalande till den danska dokumentären, att då de inte äger kakaoplantagerna, har de heller inte någon *direkt* kontroll över dem, och inte heller det *yttersta* ansvaret för arbetsförhållandena där (The Dark Side of Chocolate 2010). Detta visar att företaget framstår som ansvarstagande och duktiga på sin hemsida, men verkligheten är en annan. Det blir därmed tyvärr omöjligt för gemene man att avgöra om den chokladbit som man stoppar i sig döljer en bitter smak av barnarbete.

7.3 FLO - förändring till det bättre?

Bortsett från fattigdom är, enligt Fairtrade Labelling Organizations International (FLO), det låga kakaopriset den huvudsakliga orsaken till uppkomsten av barnarbete på kakaoplantagerna. Företaget Nestlé anser sig inte ha det yttersta ansvaret för att barnarbete förekommer, varför de inte heller ser någon anledning till att höja kakaopriset för bönderna. En framtida ljusning i elimineringen av barnarbetet och barnslaveriet på kakaoplantagerna i Västafrika finns dock förhoppningsvis inom räckhåll. En lösning, enligt FLO, är att skapa en rättvis handel (fairtrade) med choklad, som därmed försäkrar rättvisa kakaopriser (fairprice) för bönderna (McMahon 2005). FLO (jmf. Rättvisemärkt i Sverige) utvecklar kriterier och utför kontroller hos certifierade odlare. Kontrollerna, anmälda eller oanmälda, utförs med jämna mellanrum för att försäkra sig om att barnarbete inte förekommer. I och med att Harkin- Engel protokollet inte lyckats med att införa ett fungerande kontrollsystem på kakaoplantagerna, kan inte FLO fullt ut garantera att alla regler följs, då det skulle krävas ständig närvaro av kontrollanter. Men om FLO skulle upptäcka att barnarbete förekommer på certifierade plantagerna, tas omedelbara åtgärder och detta rapporteras till landets regeringar. Produktionen kommer att stängas tills problemet är åtgärdat (Fairtrade 2010c, d).

Kakaoproducenterna måste följa den nationella lagstiftningen och konvention 138 för att få ha Fairtrade- märkningen. FLO- certifierade kakaoodlingar innebär att odlarna garanteras ett minimipris för sin kakao, (1600dollar/ton) vid förhandling med köparen och fungerar som ett skydd ifall världsmarknadspriset faller. Om världsmarknadspriset blir högre, ska minimipriset alltid överstiga den. Bönderna garanteras även en minimilön, som ska ligga i nivå med eller överstiga den lagstadgade minimilönen i varje land. Utöver minimipriset och minimilönen

utlovas även en FLO- premie på 150 dollar/ton såld kakao, vilket är tänkt att användas för sociala och ekonomiska investeringar, så att barnen får möjligheten att gå i skolan istället för arbete på plantagerna. Genom denna rättvisemärkning skapas långsiktiga relationer mellan bönder och köpare, ger bönderna större inflytande i kakaokedjan och ökar hållbarhetsperspektivet (Valentin 2009; Fairtrade 2010a, b).

Många utvecklingsländer är dock skeptiska till FLO- certifieringen, då de menar att industriländerna använder det som en ursäkt till att stänga deras importmarknad (Bass 2004:61). En annan orsak till denna skepticism är att många odlare inte anser sig kunna leva upp till de krav som FLO ställer. Farhågan med rättvisemärkta produkter är även nedgången i konsumenternas efterfrågan på dessa varor, då de ofta är dyrare jämfört med varor som inte har den märkningen. Choklad blir helt enkelt dyrare i och med att bönderna garanteras minimipris, minimilön och premie, och frågan är därför om detta verkligen är en lyckad satsning för alla parter (Fairtrade 2010b).

De senaste sex åren har dock kakaopriset stigit markant i och med att efterfrågan på kakao stigit mer än vad produktionen hunnit med. Men kakaoodlarnas inkomst är dock fortfarande väldigt liten (80 cent/dag), vilket inom en snar framtid kommer att leda till att bönderna överger plantagerna till förmån för städerna, där det ofta går att tjäna mer pengar. Om 20 år kommer choklad vara så sällsynt och dyrt att människor inte längre kommer att kunna köpa det i samma mängder som idag. FLO:s arbete är därmed oerhört viktigt för att öka incitamenten att stanna kvar på plantagerna (The Independent 2010).

FLO har idag endast en certifierad leverantör i Ghana och sju i Elfenbenskusten. Enligt dem köper inte Nestlé kakao från deras certifierade odlare. Dock har de anslutit sig till den holländska motsvarigheten, UTZs och deras certifieringssystem, som omfattar etiskt ansvarstagande mot barnarbete. Att företag köper in certifierad kakao är en viktig åtgärd för att begränsa barnarbetet på plantagerna (Valentin 2009). Genom att köpa rättvisemärkta produkter, har vi alla tagit ett första steg i bekämpningen av olagligt barnarbete. Konsumenter, kakaoodlare, chokladtillverkare och framförallt företag har alla ett gemensamt ansvar i bekämpningen av barnarbetet.

8 Diskussion och slutsatser

Nästan alla länder har ratificerat barnkonventionen och konvention 138 och 182 och i och med detta har även företag ett ansvar att följa dem. Många använder dem som riktlinjer i sitt arbete för att respektera barns rättigheter och försäkra sig om goda arbetsförhållanden och se till att åldersbestämmelserna följs. CSR och uppförandekoder som många företag implementerar i sina affärsprinciper bygger på dessa konventioner. Jag anser att i och med implementeringen av dessa, har företag tagit ett första steg i sitt etiska ansvarstagande. Men att följa konventionerna och att applicera dem i verkligheten är inte alltid lika enkelt, vilket Nestlé har påvisat.

Då företagen har ett stort ansvar i barnarbetsfrågan, och i och med att deras varor kan vara producerade av barn, måste kontrollsystemen förbättras och göras mer effektiva. Även fast många företag har kontrollsystem, så fungerar de inte fullt ut, eftersom barnarbete fortfarande är ett stort problem. Att en del företag köper varor med FLO- märkning är ett steg i bekämpningen av barnarbete, men om inte kontrollsystemet fungerar effektivt kommer det i praktiken förmodligen inte göra någon skillnad. Jag anser att alla företag, vilka många redan gjort, bör implementera CSR och uppförandekoder i sina affärsprinciper för att visa att de tar sitt etiska ansvar och försäkra sig om att barnarbete inte förekommer. Om företag även involverar barnen, producenter och leverantörerna i skapandet av uppförandekoder, tror jag skulle vara en bra lösning, då hänsyn skulle tas för enskilda behov och vad som gynnar barnets bästa. Världsbanken har därmed ett stort ansvar i denna fråga, i och med att de måste identifiera eventuella barriärer i den globala leveranskedjan som hindrar implementeringen av CSR och införandet av uppförandekoder. Att bojkotta varor producerade av företag som inte lever upp till CSR och inte har full kontroll över att uppförandekoderna följs, tror jag inte är en effektiv lösning, eftersom det inte garanterar att barnen hamnar i bättre händer. Istället kan det hända att de faller offer för värre arbetsförhållanden.

Företaget Nestlé är medvetna om att illegalt barnarbete förekommer på kakaoplantagerna. De tar ett etiskt ansvar i barnarbetsfrågan, i och med att de följer de internationella konventionerna, UNGC och har implementerat uppförandekoder samt CSV i sitt arbete. Genom att ge bidrag till ICI och ha ett hållbarhetsperspektiv i sitt arbete, arbetar de aktivt med att hitta lösningar. Men jag anser att de inte gör tillräckligt mycket för att bekämpa barnarbetet i Västafrika, eftersom det fortfarande är ett stort problem. En anledning är att de inte har full kontroll över kakaoplantagerna och därför anser sig inte ha det yttersta ansvaret för arbetsförhållandena där. Jag är kritisk mot att Nestlé inte anser sig ha större ansvar över kakaoproduktionen, eftersom de tillhör

huvudinköparna av dessa varor som med stor sannolikhet producerats av barn. De bör därför ta ett mycket större ansvar i den frågan, eftersom de samtidigt säger sig sträva efter långsiktig hållbar kakaodling, vilket innebär att ta det etiska ansvaret för att sätta stopp för barnarbetet på plantagerna. För att kunna leva upp till sitt etiska ansvarstagande måste Nestlé förbättra sitt kontrollsystem för att kunna öka insynen inom kakaokedjan och därmed kunna sätta stopp för detta. De måste även se till att uppförandekoderna följs av de leverantörer som de har kontrakt med, för att försäkra sig om att olagligt barnarbete inte förekommer. Jag anser vidare att företaget bör ge mer biståndspengar till de drabbade områdena, vilka ska investeras i att utbilda både bönderna och leverantörerna för att öka deras kunskap om barns rättigheter och vikten av att gå i skolan.

Barnarbete av den exploaterande formen, som kan skada barnet och/eller hindrar barnets skolgång, måste omedelbart bekämpas. På vilket sätt detta ska ske, är en stor utmaning för alla världens länder, och inte minst företagen. Lanseringen av ILO:s IPEC-program har visat på stora framsteg i och med att antalet barnarbetare minskat med 11 % mellan åren 2000- 2004. Den internationella statistiken över antalet barnarbetare i respektive land bör dock tas med reservation, då många arbeten är ”osynliga” för statistiken. Därför anser jag att en förbättring av den knapphändiga statistiken måste ske för att förändringar kan ske. För att förbättra statistiken måste alla slags barnarbeten inkluderas i beräkningarna. Varför jag anser statistiken vara viktig är för att få en uppfattning av hur utbredd problemet är och vilka typer av arbeten som är mest vanliga. Om detta inte klargörs är det svårt för framförallt företagen att veta vilka åtgärder som bör göras.

Att frånta barnen deras arbete behöver dock inte betyda att det alltid förbättrar barnets välfärd och jag anser inte det vara ett bra alternativ om inte bättre alternativ erbjuds. I många fall kan det innebära att barnen faller offer för ännu sämre arbetsvillkor. Det är inte heller ett bra alternativ om familjen tvingas att leva på svältgränsen om inte barnen hjälper till ekonomiskt och därför måste hänsyn tas till varje enskild barns situation. Jag anser att barnarbete är acceptabelt i den mån om arbetet inte skadar och/eller hindrar barnets skolgång och följer åldersbestämmelserna i konvention 138. Det innebär att icke- ekonomiskt hushållsarbete, som både förekommer i industriländer och utvecklingsländer, är acceptabelt då jag anser att det bidrar till den personliga utvecklingen och ger viktig kunskap inför vuxenlivet. Även viss ekonomiskt hushållsarbete kan enligt mig antas vara acceptabelt. Men det får inte under några omständigheter påverka barnets skolgång, fritid och/eller hälsa på något sätt. Visst lönearbete kan vara acceptabelt om det absolut krävs för familjens överlevnad, dock gäller samma krav där, och barnen ska erbjudas lagstadgad minimilön så att de kan klara sig i det dagliga livet. Nästan aldrig är fallet så och därmed är lönearbete i stort sätt aldrig acceptabelt.

Med det vill jag inte säga att barnarbete överlag bör rättfärdigas, framförallt inte det exploaterande lönearbetet. Det måste finnas lösningar till att bekämpa det. Jag

tror att en lösning är att erbjuda avgiftsfri skolgång med fria måltider och öka kvalitén på både skola och lärare. För att detta ska kunna vara en möjlighet måste regeringar i respektive länder prioritera skolan i deras satsningar. Jag tror att västvärlden måste bistå med en del för att detta ska förverkligas. Dock kan det finnas problem med biståndspengar, då korrupcion är så påtagligt i dessa länder och pengarna förmodligen hamnar i fel händer. Att öka kunskapen om barns rättigheter och vikten av att gå i skolan för hela allmänheten är därför oerhört viktigt.

Det kommer att krävas mycket åtgärder innan barnarbetarna på kakaoplantagerna i Västafrika, och annat exploaterande barnarbete i stort, helt kommer att försvinna, om det någonsin kommer att ske. Jag anser inte att det endast är en enda part som bär ansvaret i begränsningen av barnarbete. Konsumenter, leverantörer, producenter, och inte minst företag, måste alla ta ett gemensamt ansvar för att förändringar ska ske. Den kulturella krocken anser jag vara det största och svåraste hindret varför detta inte skulle vara en möjlighet. Det återstår att se om den västerländska synen och utvecklingsländernas syn på barnarbete någonsin kommer att konvergera.

9 Sammanfattning

Eftersom barnarbete är ett utbrett problem i världen idag, ansåg jag detta vara ett intressant ämne att undersöka ur ett samhällsgeografiskt perspektiv. I uppsatsen har jag, utifrån en kvalitativ diskursanalys, undersökt hur företag förhåller sig och lever upp till sitt samhälleliga ansvar gällande de krav som ställs i frågan om barnarbete, samt hur de arbetar med att begränsa det. Utgångspunkterna har varit FN:s barnkonvention och ILO:s konvention 138 om minimiålder för tillträde till arbete och 182 om elimineringen av de värsta formerna av barnarbete. Min geografiska avgränsning har varit att undersöka hur utbrett det exploaterande barnarbetet är på kakaoplantagerna i Västafrika och hur företaget Nestlé arbetar med att bekämpa det.

Det går inte att ge en exakt siffra på hur många barnarbetare det finns i världen, då många arbeten är ”osynliga” för statistiken, men enligt UNICEFs uppskattningar arbetar ca 250 miljoner barn i världen med vitt skilda arbeten. Allra största andelen barnarbetare finns i Afrika, söder om Sahara och den huvudsakliga orsaken är den utpräglade fattigdomen och hiv/aids epidemin. Företag följer de internationella konventionerna och många har implementerat CSR och uppförandekoder i sina affärsprinciper, och därmed tagit ett första steg i sitt ansvarstagande i barnarbetsfrågan. Genom bl.a. kontroller av leveranskedjan och bistånd till utvecklingsländerna, hjälper företag till med begränsningen av barnarbete. Det bristfälliga kontrollsystemet fungerar dock sällan i utvecklingsländerna pga. korrupta inspektörer och därför måste företag öka kunskapen bland leverantörer och producenter om barns rättigheter och vikten av att gå i skolan.

Nestlé är medveten om problemet och förutom att följa internationella konventioner, har de utökat sitt ansvarstagande genom implementeringen av CSV, vilket innebär att skapa långsiktiga värden för samhället i stort och det enskilda barnet. De finansierar ICI genom att ge support åt projekt som arbetar med att eliminera olagligt barnarbete på plantagerna samt att förbättra kontrollen av kakaoplantagerna. Detta innebär att försäkra sig om att inget barnarbete förekommer där, både genom anmälda och oanmälda kontroller. Kontrollerna försvåras pga. många mellanhänder med i spelet och antalet kakaoplantager. FLO-certifierade plantager, som ska försäkra sig om att barnarbete inte förekommer, kan vara en framtida lösning på barnarbetsproblemet, med förutsättning att kontrollsystemen förbättras.

10 Referenser

Tryckta källor

Bass, Loretta E, 2004. *Child Labor in Sub-Saharan Africa*. Lynne Rienner Publishers, Inc, Colorado, United States of America.

Bjereld, Ulf; Demker, Marie; Hinnfors, Jonas, 2002. *Varför vetenskap?* Studentlitteratur, Lund.

Borzaga, Matteo. "Limiting the Minimum Age: Convention 138 and the Origin of the ILO's Action in the Field of Child Labour", s. 39-64 i Nesi, Giuseppe; Nogler, Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Boyden, Jo; Ling, Birgitta; Myers, William, 1998. *What Works for Working Children*. First Edition. Fälth & Hassle, Smedjebacken, Sweden.

Cloke, Paul; Cook, Ian; Crang, Philip; Goodwin, Mark; Painter, Joe; Philo, Chris, 2004. *Practising Human Geography*. CPI Antony Rowe, Chippenham, Wiltshire.

Flowerdew, Robin; Martin, David, 2005. *Methods in Human Geography. A guide for students doing a research project*. Second Edition. Malaysia, (CTP-VP).

Gayathri V.; Sreekumar T.T. "Children's work and schooling", s. 428-431 i Desai, Vandana; Potter, Robert B. (red.), 2008. *The Companion to Development Studies*. Second Edition, Hodder Education, Great Britain.

Hepple, Bob. "Is the Eradication of Child Labour 'Within Reach'? Achievements and Challenges Ahead", s. 417-427 i Nesi, Giuseppe; Nogler, Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Keita, Amadou. "The Implementation of ILO Child Labour Standards in Africa: Mali – an Assessment from a Socio- Legal Perspective", s. 347-368 i Nesi, Giuseppe; Nogler, Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Knox, Paul L; Marston, Sallie A., 2007. *Human Geography. Places and Regions in Global Context*. Pearson Education Inc. Upper Saddle River, New Jersey.

Lieten, G.K, 2008. *Children, Structure and Agency. Realities Across the Developing World*. First Edition. IBT Global, New York, United States.

Lloyd-Evans, Sally. "Child labour", s. 225-228 i Desai, Vandana; Potter, Robert B. (red.), 2008. *The Companion to Development Studies*. Second Edition, Hodder Education, Great Britain.

Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Pertile, Marco. "Introduction: The fight Against Child Labour in a Globalized World", s. 1-14 i Nesi, Giuseppe; Nogler, Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Rishikesh, Deepa. "The Worst Forms of Child Labour: A Guide to ILO Convention 182 and Recommendation 190", s. 83-99 i Nesi, Giuseppe; Nogler, Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Schlemmer- Schulte, Sabine. "The Contribution of the World Bank in Fostering Respect for ILO Child Labour Standards", s.229-244 i Nesi, Giuseppe; Nogler, Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Trebilcock, Anne; Raimondi, Guido. "The ILO's Legal Activities Towards the Eradiction of Child Labour: An Overview", s. 17-37 i Nesi, Giuseppe; Nogler, Luca; Pertile, Marco (red.), 2008. *Child Labour in a Globalized World. A Legal Analysis of ILO Action*. MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.

Elektroniska källor

Alruzt, Marie (2008). *Det här är CSR*.

<http://www.chef.se/dynamisk/index.php/index/artikel/det-haer-aer-csr/188127.html>. Hämtad; 2010-12-13.

Clark-Bennett, Robin; Sherer, Jennifer (2004). *Introduction to Global Child Labor*.

http://www.continuetolearn.uiowa.edu/laborctr/child_labor/materials/documents/CLPEPintrohandouts.pdf. Hämtad; 2010-12-30.

Cloetta (2010). *Företagsansvar*. <http://www.cloetta.se/fi/Foretagsansvar/Hallbar-kakaodling/Svenska-chokladindustrin/Chokladforetagen-medverkar-till-battre-forhallanden-i-Vastafrika.aspx>. Hämtad; 2010-12-26.

- Fair Trade Center (2008). *Uppförandekoder*.
<http://www.fairtradecenter.se/node/83>. Hämtad; 2010-12-13.
- Fairtrade (2010a). *Barnarbete inom kakaoindustrin – vilken roll spelar Fairtrade?*
<http://www.fairtrade.se/cldoc/888.htm>. Hämtad; 2010-12-27.
- Fairtrade (2010b). *Kriterier för Fairtrade*. <http://www.fairtrade.se/cldoc/18.htm>.
Hämtad; 2010-12-28.
- Fairtrade (2010c). *Cocoa*. <http://www.fairtrade.net/cocoa.html>. Hämtad; 2010-12-28.
- Fairtrade (2010d). *Tackling Child Labour in the Chocolate Industry- What Role Can Fairtrade Play?*
[http://www.fairtrade.net/single_view1.html?&L=1&cHash=401361c708&tx_ttne ws\[tt_news\]=129](http://www.fairtrade.net/single_view1.html?&L=1&cHash=401361c708&tx_ttne ws[tt_news]=129). Hämtad; 2010-12-29.
- ILO (2010a). *About the ILO*.
http://www.ilo.org/global/About_the_ILO/Origins_and_history/lang--en/index.htm). Hämtad; 2010-11-23.
- ILO (2010b). *What We Do*.
http://www.ilo.org/global/What_we_do/InternationalLabourStandards/Subjects/Childlabour/lang--en/index.htm. Hämtad; 2010-11-23.
- ILO (2010c). *IPEC Programme*. <http://www.ilo.org/ipec/programme/lang--en/index.htm>. Hämtad; 2010-12-13.
- McMahon, Kate (2005). *AFRICA: The Dark Side of Chocolate*.
<http://www.corpwatch.org/article.php?id=12754%22>. Hämtad; 2010-12-25.
- Nestlé (2010a). *Creating Shared Value*.
<http://www.nestle.com/CSV/CreatingSharedValueAtNestle/Pages/CreatingSharedValue.aspx>. Hämtad; 2010-12-23.
- Nestlé (2010b). *Responsibility*.
<http://www.nestlenordic.com/corporate/se/ourResponsibility/>).
Hämtad; 2010-12-23.
- SIDA (2010). *Svensk biståndsutveckling*. <http://www.sida.se/Svenska/Bistand--utveckling/Lararhandledningar/Webbspel-och-handledning/Fordjupning/Aids-och-aidsmedicin/Barn-i-varlden/>. Hämtad; 2010-11-20.
- Stop Child Labor (2010a). *New Attention Given To Cocoa Workers in Ivory Coast And Ghana*. <http://clc.designnexe.com/?p=2112>. Hämtad; 2010-12-22.

Stop Child Labor (2010b). *Governments Look to End Child Labor in West African Cocoa Farming*. <http://www.voanews.com/english/news/africa/Governments-Look-to-End-Child-Labor-in-West-African-Cocoa-Farming-104482419.html>. Hämtad; 2010-12-22.

Stop Child Labor (2010c). *West African Children Still Exploited to Make Chocolate*. <http://clc.designnexe.com/?p=1833>. Hämtad; 2010-12-22.

The Independent (2010). *Chocolate: Worth its weight in gold?* <http://www.independent.co.uk/life-style/food-and-drink/features/chocolate-worth-its-weight-in-gold-2127874.html>. Hämtad; 2010-12-27.

UNICEF (1989). *FN:s konvention om barnens rättigheter*. <http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionen-i-olika-versioner/barnkonventionen-hela-texten>. Hämtad; 2010-11-6.

UNICEF (2000). *Fakultativa protokoll*. <http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionen-i-olika-versioner/fakultativa-protokoll>. Hämtad; 2010-11-6.

UNICEF (2010a). *Barnkonventionens historia*. <http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionens-historia>. Hämtad; 2010-11-7.

UNICEF (2010b). *Barnkonventionen är grunden för UNICEF's arbete*. <http://www.unicef.se/barnkonventionen/barnkonventionen-och-unicef>. Hämtad; 2010-11-9.

UNICEF (2010c). *Om UNICEF, detta är UNICEF*. <http://www.unicef.se/om-unicef/detta-ar-unicef>. Hämtad; 2010-11-19.

UNICEF (2010d). *Stoppa exploateringen av barn nu*. <http://www.unicef.se/stoppa-exploateringen-av-barn-nu/fakta-om-exploatering-av-barn/barnarbete>. Hämtad; 2010-12-12.

UNICEF (2010e). *Om UNICEF, barnarbete*. <http://www.unicef.se/om-unicef/fakta-om-unicef-och-barns-rattigheter/barnarbete>. Hämtad; 2010-11-19.

UNICEF (2010f). *Explore Rights*. http://www.unicef.org/voy/explore/rights/explore_147.html. Hämtad; 2010-11-19.

UNICEF (2010g). *Child Labour Research Guide*. <http://www.unicef.se/assets/child-labour-resource-guide-appendix-3.pdf>. Hämtad; 2011-01-04.

UNICEF (2010h). *Socialt ansvar och barnarbete*.
<http://www.unicef.se/foretag/socialt-ansvar-och-barnarbete>. Hämtad; 2011-01-04.

Valentin, Mats (2009). *Uppföljning: Chokladföretagen fortfarande ingen kontroll på arbetsvillkoren*. www.swedwatch.org. Hämtad; 2010-12-23.

Veneman, Ann M. (2009). *The State of the World's Children*. Special Edition, United Nations Children's Fund, Prographics, Inc.
http://www.unicef.org/rightsite/sowc/pdfs/SOWC_SpecEd_CRC_ExecutiveSummary_EN_091009.pdf. Hämtad; 2011-01-05.

World Bank (2003). *Strengthening Implementation of Corporate Social Responsibility in Global Supply Chain*.
http://siteresources.worldbank.org/INTPSD/Resources/CSR/Strengthening_Implementationatio.pdf. Hämtad; 2011-01-04.

Övriga källor

Föreläsning med Bergman Lodin, Johanna, 2010-12-04. *Uppsatsskrivningens grunder. Del 2 - Metoder*. Lunds Universitet.

TV- dokumentär av Mistrati, Miki; Romano U. Roberto, 2010. *"The Dark Side of Chocolate"*. <http://www.thedarksideofchocolate.org/>. Hämtad; 2010-12-25.

